

Ю. О. МЕЛКОВ

І. П. БІДЗЮРА

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

НАУКОВА КУЛЬТУРА ТА ВИКЛИКИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2018, вип. 55(1), с. 5–23

Розглядається філософський аспект такого феномену, як академічна доброчесність, що досі вивчався переважно лише у соціологічному чи юридичному ракурсах. Здійснюється спроба розкрити причини академічної недоброчесності загалом та плагіату зокрема як у середовищі наукової спільноти, так і серед студентів вищих навчальних закладів, стираючись на класичні уявлення про цінності й імперативи наукової діяльності та про місію університету. Також окреслено можливі шляхи відповіді на виклики академічній доброчесності, що у загальних рисах полягають у залученні студентів до традицій, ідеалів і норм наукової культури.

Тематика академічної доброчесності є відносно новою для вітчизняного наукового дискурсу. Актуалізувалася вона завдяки Закону України “Про освіту” [4], що набрав чинності 28 вересня 2017 р. Уперше в історії української науки цьому явищу була присвячена окрема стаття законодавчого акта, в якій для всіх рівнів освіти сформульовано види порушень академічної доброчесності: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ’єктивне оцінювання. Водночас зазначені організаційно-правові норми ще не знайшли свого належного та повномірного осмислення: ця проблема виступає на сьогодні предметом розгляду переважно в аспекті соціології науки та соціології освіти, зокрема, в якості теми для опитування студентської молоді щодо знання та дотримання її представниками норм академічної доброчесності [1; 6; 13]. Лише у 2016 р. з’явилася перша спроба систематично дослідити цей феномен у більш широкому ракурсі — збірник статей “Академічна чесність як основа сталого розвитку університету”, серед матеріалів якої увагу привертає, насамперед, огляд кола проблем і присвяченої ним літератури, особливо західної [16], а також розгляд юридичних і освітніх аспектів означеної тематики [2]. Утім широкої філософської реконструкції викликів (особливо причин феномену академічній доброчесності) ще бракує, тому здійснення такої спроби і є метою статті.

Для успішного подолання відповідних порушень указаний феномен має бути розглянутий не сам по собі, а в контексті наукової культури як такої. Проте зручну вихідну точку для розгляду проблеми академічної доброчесності становлять згадувані соціологічні опитування, оскільки вони демонструють вельми цікаві та показові результати. Як впливає з емпіричних досліджень, проведених харківськими вченими, більше ніж 90 % українських студентів використовує плагіат у тій чи іншій формі [1, 14]. Цифра ця виглядає на перший погляд вкрай значною та вражаючою, наочно демонструючи й нагальну актуальність розгляду відповідної теми. Виходячи з таких показників, О. М. Кислова та І. І. Кузіна називають ситуацію, що склалася, “катастрофічною” та роблять висновок про те, що “академічна недоброчесність в українських реаліях переросла всі мислимі межі, перетворивши академічну культуру на антикультуру, яка згубно впливає на все суспільство в цілому” [6, 8]. Проте робити такі висновки не зовсім коректно, якими би переконливими не виступали самосвідчення з боку студентів про зловживання ними плагіатом та іншими формами порушення академічної доброчесності. Адже, передусім, стан справ у інших країнах, включаючи найбільш розвинені в науковому й економічному відношенні, не настільки вже й суттєво відрізняється від ситуації в Україні: наприклад, за даними одного з провідних світових дослідників теми плагіату, американця Дональда Мак-Кейба, якому ми багато в чому й зобов’язані артикуляцією у науковому дискурсі самого поняття академічної доброчесності, норми цієї останньої порушує не менше ніж 75 % студентів вищих навчальних закладів США [25, 10]; дослідження за участю польських студентів демонструють, що майже 84 % здобувачів ступеня бакалавра у цій країні порушують норми академічної культури [13, 35]; Я. І. Гілінський називає “тотальний плагіат” нормою російського наукового життя, вказуючи, що 80–90 % студентів скачують курсові роботи та реферати з Інтернету або переписують їх із кількох книг чи підручників [3, 141] тощо.

Звичайно, поширеність проблеми в усіх країнах аж ніяк не робить її менш значимою чи актуальною на наших теренах. Проте така картина вочевидь вимагає постановки питання про плагіат у більш глобальній перспективі як про феномен, властивий загалом науці на сьогоденному етапі її розвитку, а не як про особливість суто українських реалій (хоча наявність в академічній доброчесності певних “національних ознак” також не можна заперечувати). А це виступає ще однією причиною для оцінювання висновку про “катастрофічність” стану української академічної культури як поспішного та поверхневого — з огляду на, так би мовити, неісторичність такого підходу. Адже такі соціологічні опитування можуть свідчити лише про зовнішню сторону ситуації, що склалася, але не про причини її формування та не про глибинне розуміння студентами сутності феномену академічної доброчесності, норми якої вони, за їх же свідченням, порушують. Інакше кажучи, “катастрофічною” можна назвати ситуацію, яка становить значне, радикальне погіршення стану справ, що існував раніше, але сама вже актуалізація цього питання як такого, що стосується надзвичайно великої кількості студентів вищих навчальних закладів усього світу, визначає новизну такої ситуації

щодо традицій і реалій наукової діяльності попередніх століть і навіть десятиліть.

А тому слід, насамперед, зазначити, що тематика академічної добросовісності виступає одним із аспектів ширшої проблеми співвіднесення науки із цінностями, що вже кілька десятків років знаходиться у фокусі уваги дослідників у галузі філософії та методології науки та яка також значно активізувалася за доби становлення та розвитку постнекласичного типу наукової раціональності, що характеризується орієнтацією на врахування ціннісних факторів у складі пояснюючих положень науки. Мабуть, історично першу й досі чинну спробу сформулювати етичні норми наукової діяльності було здійснено одним із засновників соціології науки Робертом Мертоном у 1942 р. Кодифікуючи те, що він називав “етосом науки”, американський дослідник виділяв чотири категорії інституціональних імперативів цього виду людської діяльності: 1) це *універсалізм*, що припускає надособистісний характер наукового знання, незалежність результатів наукової діяльності від особистісних характеристик ученого, підкреслюючи несумісність об’єктивності результатів пізнання з будь-якого роду партикуляризмом, прикладом якого служать провалені історичні спроби створити “національну науку”, наприклад, у Німеччині у 30-ті роки або у Радянському Союзі наприкінці 1940-х [20, 271]; 2) імперативом науки виступає *комунізм* — у сенсі принципової установки на вільну передачу плодів праці у загальне користування: “Претензії вченого на “його” інтелектуальну “власність” обмежуються визнанням і повагою...” [20, 273]; 3) компонентом наукового етосу виявляється *незацікавленість* — *безкорисливість* наукової діяльності, що не має перед собою жодних інших інтересів, окрім осягнення істини; 4) нормою науки виявляється так званий *організований скептицизм*, установка одночасно інституціональна й методологічна, що передбачає об’єктивний аналіз і виключення некритичного сприйняття будь-якого предмета.

Р. Мертон неодноразово підкреслював, що досліджує та формулює саме інституціональні етичні цінності науки, а не особистісні й не мотиваційні. Однак визначені їм аксіологічні основоположення варто було б відносити скоріше до *моралі*, ніж до власне етосу науки, тобто до ідеальних норм, а не до реально існуючих звичаїв. Ця діалектична суперечність відображає свого роду подвійність та ієрархічність самого феномену цінностей: якщо мораль становить собою моральність як повинність, моральність артикульовану, вербалізовану та ясно відображену у формі загальнообов’язкових приписів, заповідей, кодексів, то етос — це моральність невідрефлексована, але така, що фактично існує у побуті та звичаях конкретної спільноти в окремий історичний період [7].

Численні критики мертонівського підходу звертали увагу на невідповідність його формулювань реальним, наявним практикам, особливо з урахуванням історичної динаміки та властивої різним країнам і культурам локальної специфіки цих останніх: сформульовані імперативи “наукового етосу” залишаються класичним ідеалом проголошуваних, але вже не статистично виконуваних норм. У чому причина такої розбіжності? Для відповіді на це

питання корисно буде звернутися до історичного ракурсу досліджень, що були проведені ростовським мислителем Михайлом Петровим, одним із фундаторів сучасної соціології науки: зокрема, він демонструє, що кілька століть європейську науку розвивали переважно англійці (причому, молодші сини аристократів), які не мали проблем із матеріальним забезпеченням і отриманням якісної університетської освіти, проте займатися політикою чи сільським господарством вони не могли через традиційний британський майорат, а тому свій вільний час вони віддавали науковим дослідженням [10, 31–32]. І ці дослідження, таким чином, дійсно виявлялися безкорисливими та незацікавленими (принаймні в аспекті прибутку, оскільки роль прагнення до слави в якості побічного стимулу до наукового пошуку мертонівськими етосними імперативами не заперечується).

Проте у ХХ ст. така картина дещо змінюється: наука поступово перетворюється на масове заняття. Чи можна реально вимагати від усіх численних представників армії “наукових працівників” якщо не дотримання принципу безкорисливості, то хоча б відповідності ідеалу наукової новизни? Навіть найфундаментальніші відкриття минулих десятиліть здійснювалися кількома видатними ученими незалежно й практично водночас; окрім цього, неухильно зростають складність і вартість експериментального обладнання для багатьох провідних галузей природознавства (фізика, хімія, не кажучи вже про кібернетику чи енергетику), а це поступово трансформує дослідницьку діяльність на галузь вельми затратну, яка напряму залежить від державних або приватних інвестицій. Так, уже у середині минулого століття А. Ейнштейн приходив до сумного висновку, що майже всі учені знаходяться “у повній економічній залежності”, а “число вчених, що володіють відчуттям соціальної відповідальності, є настільки незначним, що вони не можуть визначати напрями досліджень” [17, 152]. Тим більше навряд чи можна чекати “відчуття соціальної відповідальності” від осіб, які приймають рішення про надання згаданих інвестицій, тобто політиків або бізнесменів, що вони як за фахом, так і за складом характеру є максимально далекими від наукової культури загалом і від універсалізму та безкорисливості пошуку істини зокрема.

Проте слід зауважити: зростання значення наукової діяльності у суспільстві ХХ ст. супроводжувалося зростанням соціального престижу занять наукою, а як наслідок — прагненням долучитися до неї з боку тих самих урядовців і посадовців, які займають відповідальні позиції у згаданих державному і приватному секторах. Звичайно, що і схильності, і часу для власне пізнання вони, як правило, позбавлені, а тому не випадково, що чималу роль в актуалізації теми академічної доброчесності грали та грають всілякі скандали, пов’язані з корупцією в науці та “фальшивими” дисертаціями міністрів та інших представників влади. Мабуть жодна розвинена країна не уникла такого роду пікантних проблем. Наприклад, у 2011 р. пішов у відставку міністр оборони Німеччини Карл-Теодор цу Гуттенберг, звинувачений у запозиченнях з чужих робіт при написанні своєї докторської дисертації; у тому самому році подібна доля спіткала і заступника голови Європарламенту Сильвана Кох-Мерин, а на початку 2013 р. — навіть Федерального міністра освіти та

досліджень Аннетте Шаван. В останньому випадку звинувачення у плагіаті стосувалися дисертаційної роботи, написаної аж за 33 роки до того, і рада філософського факультету вищого навчального закладу в Дюссельдорфі, де ця праця була захищена у 1980 р., проголосувала за позбавлення міністра наукового ступеня. Подібні випадки трапилися й у Румунії, і в Угорщині, де ступенів були позбавлені відповідно прем'єр-міністр Віктор Понта та президент Пал Шмітт (для останнього це призвело також і до відставки). Мабуть в Україні ситуація із “ученими-посадовцями” не є радикально відмінною, хоча увага та тиск громадськості відчувається у нас набагато менше: як підкреслює В. Радуєв, який і підсумував означені випадки “дисертаційних скандалів”, більшість задіяних у них західних політиків не визнали своєї провини та бажали б залишитися на своїх посадах, але були вимушені піти у відставку саме завдяки несприятливій щодо них громадській думці та нетерпимості з боку суспільства, якого на наших теренах вочевидь і бракує [12]. Навряд чи потрібно окремо доводити, що означені посадовці аж ніяк не можуть бути представлені в якості взірців наукової моральності та академічної культури.

Утім ситуація з політиками-плагіаторами може бути лише тією “верхівкою айсбергу”, яка добре свідчить про стан справ у сучасній “масовій” і комерціалізованій науці в цілому — зокрема й стосовно співвіднесення суб'єктної моралі та академічної культури і безсуб'єктного за визначенням своїм етосу. Хоча це й не є поки що предметом окремих і масштабних соціологічних досліджень, нам здається, що моральні імперативи науки можуть бути виражені з належною повнотою й у діяльності навіть однієї-єдиної людини, яка й виступає в цьому випадку дійсним суб'єктом наукових цінностей, загалом суб'єктом соціальної творчості. Як приклад можна навести особистість і творчу біографію російського математика Григорія Перельмана, який не стільки отожднює себе з інституціоналізованою та респектабельною науковою спільнотою, скільки протиставляє себе такій спільноті, як і прийнятим у її лавах етосним нормам. Цей учений наочно демонструє можливість у наші дні керуватися у науковій діяльності саме імперативом безкорисливого пошуку істини (при чому безкорисливого не лише у матеріальному, а й у “моральному” сенсі, тобто не жадаючи жодних почестей і навіть визнання, відмовляючись від будь-яких відзнак і нагород). Так, у статті американських дослідників Сільвії Назар і Девіда Грубера, присвяченій історії доказу гіпотези Пуанкаре та свого роду закулісної боротьби серед шановних членів світової математичної спільноти за право вважатися автором цього доказу, наводиться рідке свідчення самого Г. Я. Перельмана, який пояснює своє рішення відмовитися від будь-яких премій і посад у знак своєї категоричної незгоди із прийнятими у науковій спільноті моральними настановами: “Чужинцями визнаються не ті люди, які порушують етичні стандарти, — це люди подібні до мене виявляються в ізоляції... Звичайно, серед математиків є безліч більш-менш чесних людей. Але майже всі вони — конформісти. Самі вони більш-менш чесні, але терплять і тих, хто нечесний” [21, 57]. Під нечесністю тут можна зрозуміти не тільки й не стільки плагіат, скільки порушення багатьох інших норм академічної доброчесності, включаючи як “комунізм”, так і згадану без-

корисливість пошуку істини. До речі, до такого сумного висновку доходить і Я. І. Гілінський, вказуючи на те, що порушення академічної доброчесності стало на сьогодні стандартною практикою: “Соромно тепер у науковій спільноті не красти чужі думки та тексти, а протівитися цьому, воліючи “правди” [3, 145].

Щодо особистості Г. Я. Перельмана, то автори цитованої статті наводять також і коментар М. Л. Громова, який може служити ще одним свідченням на користь немеркнучої актуальності мертонівських моральних імперативів і нечисленності “праведників науки”, що ці імперативи в собі втілюють: “Аби здійснити велику справу, потрібно мати чистий розум. Ти можеш думати тільки про математику. Все інше — людська слабкість. Прийняти премію значить продемонструвати слабкість... Ідеальний учений займається наукою й більше ні про що не опікується. Він [Г. Я. Перельман] прагне жити згідно із цим ідеалом. Взагалі-то, я не думаю, що він дійсно живе в цьому ідеальному вимірі. Але він цього прагне” [21, 57].

Наведений приклад може свідчити про те, що норми академічної доброчесності не слід оцінювати у “соціологічному” ракурсі, тобто за ступенем їх статистичного поширення в якійсь науковій спільноті, а тим більше — за локальними особливостями їх імплементації, оскільки якраз такі критерії вочевидь суперечать за своїм партикулярним характером імперативові універсалізму. Мораль тим-то й відрізняється від етосу, що, не перестаючи бути дійсно досяжним ідеалом, не може ототожнюватися з реаліями наявного буття. Її актуальним втіленням можуть бути хіба що нечисленні “стовпи” і праведники, за прикладом яких, проте, повинні міряти свою діяльність усі інші “наукові працівники”.

Інакше кажучи, інституціоналізована мораль, описана Р. Мертоном в якості наукового етосу, може ґрунтуватися лише на моральному імперативі особистості як автономного суб’єкта моральної вимоги та суб’єкта реконструкції ідеалу — риса, яка дає змогу говорити про людиномірність сучасної, постнекласичної науки [8], коли не абстрактна “людина загалом”, а конкретна людська особистість виступає мірою осмислення світу та автономним суб’єктом оцінювання власної діяльності щодо його пізнання. Але такі філософські роздуми не мають затьмарювати ту обставину, що практично водночас з фіксацією у середині ХХ ст. моральнісних настанов наукової діяльності в артикульованому вигляді, тобто водночас із їх перетворенням з реального звичаєвого етосу (який артикуляції не потребував, бо негласно сповідувався та визнавався всіма причетними) на моральні приписи (що мали вже бути зафіксовані якщо й не у законодавчому акті, то хоча б на папері), починають спостерігатися і значні відхилення від реального їх втілення у науковій практиці. Тобто, виникає зокрема й фундаментальне протиріччя між ідеальними цінностями наукової культури і прагматичними вимогами орієнтованого “на результат” техногенного суспільства, що не допускає і думки про “комунізм” щодо плодів будь-якої праці, хоча б навіть і дослідницької. Так, на думку сучасних російських дослідників, принаймні один із чотирьох мертонівських імперативів (постулат безкорисливості) втрачає своє значення на пострадянському

просторі з огляду на зменшення державної участі в науці та на інтенсивну комерціалізацію науково-дослідної діяльності [8, 203]. Не менш проблематичним виявляється для сучасної науки, особливо для суспільствознавства, фрагментованого й розділеного на численні школи, традиції, “партії” і принцип універсалізму [23].

Проте навіть комерціалізація не може виступати визначальною, засадничою для наукової діяльності. Тут ми маємо справу з певною ієрархією цінностей академічної культури, коли проблема полягає не в наявності того чи іншого фактора мотивації чи стимулу до здійснення наукового пошуку, а в його значенні, у тому місці, яке він займає в системі цілей і цінностей кожного окремого науковця. Ця “ієрархічна” проблема здавна та добре відома в етиці: можна згадати хрестоматійний середньовічний приклад із трьома будівельниками з міста Шартра, яких запитували про те, чим вони займаються. Перший робітник відповів, що возить цеглу, другий пояснив, що заробляє собі на хліб, а третій розповів, що будує собор. Три види діяльності, три мети, три стимули, три мотивації — здавалося б, що всі вони є різними, але при уважнішому розгляді вони вибудовуються у певну ієрархію. Завдання “перевезти важку тачку із цеглою із точки А в точку Б” служить досягненню деякої іншої мети та постає реалізацією деякої іншої цінності — в якості такої може виступати і виконання вказівки начальника, і спосіб заробити на хліб і нагодувати свою родину, але також і така більш універсальна мета, як спорудження собору, що надає сенсу та значення всім попереднім завданням та формам мотивації людської діяльності. Таким чином, цілі трьох шартрських робітників вибудовуються між собою у чітку ієрархічну структуру: від елементарної до більш змістовної та загальнозначущої.

У сучасній філософії пророблену ієрархію цілей і цінностей вишиковує американській мислитель німецького походження Ніколас Решер, беручи за приклад лікарську практику. Так, першим і найвищим серед рівнів цінностей виявляється мета та кінцевий результат усієї діяльності загалом — у даному випадку, це “здоров’я”. На другому рівні розташовується керівний принцип або регулятивна ідея діяльності, зокрема стратегія лікування конкретної хвороби. Наступний рівень позначається як “тактика” і містить норми, стандарти та критерії, що більш приватним чином визначають розпізнавання симптомів хвороби та правила її лікування. Четвертий рівень становлять правила конкретних процедур, наприклад, проведення хірургічних операцій. Нарешті, найнижчим, п’ятим, виявляється рівень інструкцій або того, що Н. Решер називає “раціонально гарантованими приписами”, — рівень конкретних прагматично-буденних вказівок для пацієнта, на зразок “двадцяти крапель перед їжею” [22, 29–32].

Введення такої ієрархії цілей і цінностей дає можливість з більшою визначеністю провести й діалектичне розрізнення абсолютного та відносного в етиці та аксіології. Н. Решер порівнює подібного роду структуру з “ієрархією істин” у католицькому богослов’ї: мораль є абсолютною та універсальною для всіх раціональних агентів на рівні основних принципів, які конкретизуються та набувають здатності до розрізнення вже на більш контекстуальних

рівнях, пов'язаних з окремими соціальними спільнотами. Тобто з тим, що відноситься до сфери етосу, до реальних звичаїв та може бути партикулярним, а не до універсальної моралі. Першість етосу перед мораллю — звичаю, що фактично існує, перед ідеальними приписами, — практично призводить до елімінації ідеального виміру з наукової діяльності повсякденного життя людини та суспільства, а тому й до деморалізації цього життя. Наприклад, у повсякденному соціальному житті совість, що говорить мовою категоричного імперативу (“Не вкради”, зокрема, “уникай плагіату”), зустрічається з емпіричним визнанням нібито фактично існуючого у даному суспільстві звичаю (“усі крадуть”, “усі списують”, “усі беруть (дають) хабар” і т. ін.) — і далеко не завжди виходить із цього зіткнення переможцем...

Проте, як демонструє нам описана у прикладі з Г. Я. Перельманом ситуація свого роду опозиції моралі та етосу, лише слідування ідеалу здатне приносити реальні та значні плоди в науковій діяльності. Нехай таке слідування й обмежується апроксимацією до цього ідеалу, але саме він і виступає мірою цієї (чи будь-якої іншої) діяльності в усіх її аспектах. Можна сказати, що ситуація ця вимальовується майже цілком за Гегелем: якщо наявне буття (наприклад, той етос науки, тобто норми та звичаї, що реально існують у даній науковій спільноті на даний час) не відповідає власному поняттю (а саме, моральним імперативам наукового пізнання), тим гірше для наявного буття! Інакше кажучи, тим гірше для науки, а точніше, для тієї інституціоналізованої форми, для тієї наукової спільноти, яка в такому випадку лише узурпує ім'я науки, не маючи на те жодних *моральних* підстав. Буття наявне ще не є буття дійсне: і вчений-перельман на вагах дійсної науки може перевишувати всю іншу “наукову спільноту”. Як у свій час не без іронії зауважував Михайло Ломоносов із приводу загрози свого звільнення з посади академіка: “Академію можна відставити від Ломоносова, але Ломоносова від Академії відставити не можна”. Або ще один приклад того ж роду: коли у 1905 р. М. А. Римський-Корсаков був звільнений з посади професора Петербурзької консерваторії реакційною царською владою, яка запідозрила його у революційних настроях, музична громадськість (в особі, наприклад, В. В. Стасова) прореагувала на цю подію цілком адекватно: консерваторія була та залишається там, де перебуває власне Римський-Корсаков, а не у кам'яному будинку з відповідною вивіскою, тобто говорячи сучасною мовою, не в інституті з його етосом, а в людині з її мораллю.

Інакше кажучи, людиномірність як характерна риса сучасного типу наукової раціональності, або, що майже те саме, як характерна риса сьогоденного філософського розуміння науки, в аспекті співвідношення наукової діяльності та цінностей означає суб'єктність моральної вимоги, суб'єктність належності (зокрема свідоме слідування ідеалу наукової істини), на відміну від безсуб'єктності інституціоналізованого етосу (як негласної вимоги дотримуватися існуючих у спільноті звичаїв і норм) [8, 213]. І справа не в тому, що перше покликане пригнічувати або навіть витискувати друге, а в тому, що ці два феномени мають розглядатися у належному ключі, тобто з урахуванням аксіологічної першості імперативу безкорисливого пошуку істини

перед правилами поведінки у науковій спільноті (які самі по собі існують для того, щоби сприяти справі реалізації першого типу настанов). Тобто як свідому, так і звичаєву форми моральності (як дві важливі складові наукової культури) слід сприймати разом, у їх складному, але обов'язково присутньому співвідношенні, без намагання протиставити етос і мораль, заперечуючи (у квазікласичному дусі) перший або (у випадку некласичного “антифундаменталізму”) другу.

За відсутності такого співвіднесення ми отримуємо те, що називається “кризою науки як соціального інституту”, який, до речі, навряд чи б виявився можливим поза кризою цілепокладання, а отже, у певному сенсі і кризи науки як власне системи пізнання. Коли наука втрачає настанову на пошук істини як свою найвищу мету й саму істину як свою найвищу цінність, як реально досяжний гносеологічний ідеал, вона втрачає всю свою наукову культуру, а тоді й виявляється, що в якості дійсної мети науки залишається лише... її функціонування як соціального інституту: захист дисертацій, одержання ступенів, звань та інші хитромудрі способи заробляння на хліб і перевезення тачок із цеглою з точки А у точку Б без жодного співвіднесення цієї практики з більш високими цілями та цінностями. Не варто й дивуватися, що в такій ситуації різко падає і престиж наукової діяльності, і її значимість в очах молоді: адже життєвого “успіху” — всієї сукупності тих факторів, що вкладаються у це поняття, як-от кар'єрного росту, добробуту, славетності тощо, можна набагато швидше досягти в інших сферах діяльності, наприклад, у шоу-бізнесі або в політиці, не розмінюючись на тривалу та виснажливу наукову діяльність. А найбільш очевидним наслідком виявляється окреслена картина “масового плагіату” серед посадовців, які прагнуть пограти у захист дисертацій, отримавши штучне визнання в якості представника наукової спільноти без жодного наміру займатися власне пізнанням та пошуком істини. Тобто роблять як раз протилежне тому, про що радив ученим А. Ейнштейн у 1955 р.: “Прагніть бути не людьми успіху, а людьми цінності”, або, кажучи сучасною мовою аксіології науки, вибудуйте ціннісну ієрархію своєї діяльності відповідно до першості моральних імперативів універсалізму, комунізму та безкорисливого пошуку істини. А тому будь-яка реальна “боротьба” з проявами академічної недоброчесності всередині самої наукової спільноти можлива, на наш погляд, лише на ґрунті деонтологічного підходу, тобто за рахунок конституювання справжніх академічних цінностей в якості особистих імперативів, що ними керується кожний окремий учений у своїй діяльності.

Але ще однією стороною цієї проблеми, і ще одним аспектом зазначеного протиріччя “моралі і етосу”, тобто відомої ситуації соціальної аномії, визначеної Р. Мертоном як невідповідність проголошених культурних норм або цілей і реальних соціальних можливостей їх реалізації, полягає в тісній *інтеграції науки та системи вищої освіти*. Важко навіть одразу визначити, про що скоріше свідчить факт порушення переважною більшістю студентів норм академічної порядності, — про незалученість здобувачів університетської освіти до наукової культури, або ж про принципову неможливість такого залучення? Обидва варіанти відповіді почасти обґрунтовані: на ко-

ристь першого з них говорить перенасиченість програми навчання професійно-прикладними дисциплінами за рахунок загальноосвітніх, що вони тільки й можуть сприяти формуванню як наукової, так і загальнолюдської культури, у той час як другий підкреслює нездатність будь-якої системи освіти перетворити на масове заняття наукову діяльність, яка, за словами Х. Ортеги-і-Гассета, “передбачає особливий дар, вкрай рідкісний у людському роду” [9, 47]. У сучасній Україні, як і в більшості країн світу, вища освіта стала майже стандартом для сучасної людини та, за виразом В. С. Бакірова, “втратила селективну властивість”, оскільки “майже 80 % випускників середніх шкіл вступають у вищі навчальні заклади” [1, 4]. Утім важливо підкреслити, що мова не йде про якусь “елітарність” зайняття наукою або, тим паче, університетською освітою, а про те, що головною місією університету класичного типу, як стверджував автор “Повстання мас”, є та має бути виховання культури як системи життєвих ідей певної історичної доби. Проблема нашого часу, яка проявляється сьогодні більш наочно, ніж у 1920-ті роки, полягає у зміщенні акцентів з класичної університетської освіти на формування у студента професійних навичок та, як зараз прийнято говорити, “компетенцій”, на противагу саме загальній культурі, властивій високоосвіченій людині, у якій культура наукова, академічна виступає чи не центральною складовою.

Можливо оцінка Х. Ортегою-і-Гассетом “середнього” випускника університету ХХ ст. як “нового варвара” [9, 43], який володіє професією, але є людиною *безкультурною*, (а можливо, додамо, й безкультурним науковцем) може здатися деяким перебільшенням. Але й сучасні дослідники, зокрема Джон Равен, який присвятив окрему соціологічну роботу феномену компетентності у сучасному суспільстві, досить переконливо демонструє, що не професійні *компетенції* визначають *компетентність*, наприклад викладача чи будь-якого іншого службовця чи посадовця, а соціальні та громадянські переконання [11, 106], тобто те, чим він або вона завдячують саме культурі, отриманій у результаті набуття вищої освіти: не тільки й не стільки у результаті свого становлення в якості психолога, юриста, фізика тощо, скільки внаслідок свого формування як високоосвіченої, висококультурної людини та громадянина.

Відноситься до тих видів діяльності, що можуть розвиватися лише на ґрунті певного рівня загальної культури, й науково-дослідницька. Популярна за доби “науково-технічної революції” ідея Чарльза Сноу про “дві культури” [14], тобто про те, що природознавство конституює власну культуру на доповнення до культури “гуманітарної”, призводить до затвердження уявлення про альтернативність цих двох “видів” культури, про те, що для науковця, який займається фізикою, потрібно знати закони Ньютона, але не обов’язково розумітися на, скажімо, історії Давньої Греції. Проте, якраз усі класики природознавства мали класичну освіту та виховувалися на зразках гуманітарної культури, і вилучення цієї останньої з програми навчання “професіоналів” у будь-якій із галузей людської діяльності може обернутися лише на шкоду цій самій діяльності, а тому і цій галузі загалом. Як доводить відомий освітянин О. С. Запесоцький, внаслідок такого вилучення вища освіта втрачає свою фундаментальність, що раніше виступала підґрунтям для формування

у студентів цілісного та системного бачення світу завдяки акцентованій увазі до базових і узагальнюючих теорій: мірою того, як фундаментальні концепції виводяться із навчальних програм і планів, професійна підготовка виявляється відокремленою від набуття моральних орієнтирів, а тому “нормою стає випуск вишами у доросле життя морально невикорінених і соціально безвідповідальних суб’єктів, які легко підбирають виправдання під будь-які вчинки, пов’язані з миттєвою вигодою” [5, 27].

Звичайно, не можна заперечувати актуальність отримання випускниками вищих навчальних закладів професійних знань і навичок, актуальних і необхідних для пошуку роботи після отримання освіти, але не менш значним, у тому числі й для суто професійної діяльності, виявляється виховання згаданого цілісного світогляду, моральних орієнтирів і всього іншого, що може входити до поняття високої освіти та культури. А ці речі аж ніяк не підлягають ані легкому оцінюванню, ані прописуванню у переліку замовлення “освітніх послуг”, і першими зникають із порядку денного при характерному для суспільства споживання переході до “орієнтації на результат”. На жаль, ця остання цілком відповідає й популярним настановам сьогоденного суспільства, на противагу зокрема принципам наукового пізнання, що вони проголошують цінність самого процесу та перевагу наукового пошуку, наукового методу набуття нового знання навіть над самим цим знанням як кінцевим результатом даного пошуку. Загалом, “орієнтація на результат” не може сприяти науковій діяльності, за виключенням суто прикладних досліджень, оскільки заняття наукою передбачають вже неодноразово акцентовану нами установку на безкорисливий пошук істини, коли єдиним “результатом”, що цікавить ученого, є задоволення власної допитливості, а будь-які “реальні” наслідки такого задоволення, включаючи отримання прибутку та гонорару, ступенів та звань, визнання у спільноті чи суспільстві тощо, виявляються лише побічними ефектами процесу дослідження, до того ж цілком необов’язковими та негарантованими (як можна побачити на прикладі того самого Г. Я. Перельмана, справжнього ученого скоріше дратують, аніж приваблюють). Особливо це стосується випадку з гуманітарними та фундаментальними науками, в яких як “результативність” висловлених ідей і зроблених відкриттів, так і визнання таких значимими, а їх авторів — гідними особливої пошани, може запізнитися на декілька років, а то десятиліть і навіть століть.

Власне, навряд чи буде помилкою припустити, що саме прагматизм і “орієнтація на результат” виступають головними чинниками, що визначають украй високі показники розповсюдженості серед студентів академічної недобросовісності загалом і плагіату зокрема, про що свідчать результати соціологічних опитувань (які, зазвичай, мовчать про причини і про мотивації). Немаючи схильності до наукової праці, деякі студенти, коли від них вимагають нехай і найелементарніших, але все ж таки різновидів проведення наукових досліджень, на кшталт написання рефератів, контрольних і курсових робіт і аж до магістерських дисертацій, зазвичай ідуть “легким шляхом”, запозичуючи тексти з Інтернету, навіть незамислюючись над потребою писати власно-

руч і над тією шкодою, яку наносить їх розвитку як висококультурних і високоосвічених особистостей напівсвідома відмова від самостійного наукового пошуку.

До речі, загальна комп'ютеризація та бурхливий розвиток інформаційних технологій, що зненацька радикально змінили спосіб навчання в університетах (можна сказати, що у 1990-ті роки студенти, які навчались у бібліотеках, були ближчими до своїх пращурів за класичної європейської вищої освіти доби Середньовіччя, ніж до студентів сьогодення, 2010-х років) як це не парадоксально, є водночас як наслідком відкриттів, що привели до науково-технічної революції, так і одним із найбільш серйозних викликів науковій культурі XXI ст. І мова тут не стільки про відкритий доступ до великого обсягу інформації, доступної сьогодні всім бажаним, включаючи студентів, які залишаються наодинці з велетенським масивом даних, не маючи навиків та інструментарію для обробки інформації в якості джерел наукового пошуку, легко піддаючись спокусі плагіату та списування, скільки про сам феномен інформатизації. Тобто про ілюзію ототожнення інформації зі знанням: перша є лише *знанням відчуженим*, що придатне для продажу або для передачі іншому в процесі комунікації, але для перетворення на знання вона має бути засвоєна, зрозуміла, опрацьована, тобто має стати предметом окремої нелегкої праці, на яку зважаються сьогодні далеко не всі користувачі Всесвітньої Мережі.

Утім не може іти мови про відмову від технологічного розвитку, від комп'ютерів та Інтернету, справа лише у належному осмисленні цих явищ і визнанні їх обмеженості та недостатності для науки та культури загалом. На таку обмеженість указував зокрема й один із “батьків” сучасного штучного інтелекту (AI) Джозеф Вейценбаум, який завжди підкреслював, що робота електронної машини — це абстрактна гра, що відособлена від реального світу. Дослідник із великим подивом спостерігав ще у 60–70-ті роки формування субкультури “комп'ютерщиків” і “хакерів” [26, 161], називаючи їх “машинними наркоманами”, які занурені у свій штучний світ, створений ними самими, володіють навичками, але не знанням, й уподібнюються тим самим безграмотним переписувачам книг у середньовічному монастирі. Традиційний інженер, проводив зіставлення Дж. Вейценбаум, може змиритися з тим, що є речі, які він не знає, тоді як сучасний програміст живе та діє у власному світі, сліпо віря, що цей світ йому повністю підкоряється...

Дійсно, сучасна комп'ютеризація може слугувати наочним втіленням давньої філософської ідеї *mathesis universalis*, всезагальної обчислювальності, тобто служить підґрунтям для того, що Ганна Арендт називала “іраціональною вірою в обчислювальність дійсності”, а Джозеф Вейценбаум — “перетворенням нашого світу на комп'ютер”. Тільки те, що у 1960-ті роки було надбанням нечисленних тоді університетських програмістів, стало сьогодні реальною властивістю мільйонів користувачів ЕОМ та Всесвітньої Мережі, які отримали доступ до нових технологій, не встигнувши сформувати в собі уявлення про обмеженості цих технологій, про відмінність інформації від знання, про першість моральних цінностей і настанов наукової культури та

академічної доброчесності перед “орієнтацією на результат” за гаслом “мета виправдовує засоби”.

Чи не найнебезпечнішим для формування освіченої особистості студента, який має доступ до величезного обсягу інформації, виявляється, на наш погляд, *ілюзія всезнання*: навіщо вчитися та засвоювати знання, втрачаючи на це час, сили, а то й чималі гроші, коли будь-яке “знання” (звичайно, ототожене у даному випадку — за браком культури — з простою інформацією) можна завжди отримати без жодних зусиль, зокрема, прочитавши відповідну статтю з “Вікіпедії”? Тим більше, навіщо проводити власні дослідження, якщо реферат, контрольну, курсову чи навіть дисертаційну роботу практично на будь-яку тему можна скачати зі Всесвітньої Мережі безкоштовно або ж за порівняно невелику платню? Врешті-решт, чи не роблять так само прем’єр-міністр країни, який зачитує промову, що написана не їм, або начальник, який ставить свій підпис під документом, розробленим його підлеглим (саме такі можливі міркування студентів щодо виправданості плагіату наводять американські дослідники Д. Баркс та П. Ваттс [18, 22]).

Щоправда, як раз таке переконання, що полягає у нерозумінні сутності та призначення дослідної діяльності, якщо/коли воно наявне у студентів, не так уже й важко, особливо на перших курсах, спростувати, залучивши майбутнього фахівця якщо й не до науки як виснажливого пошуку істини, то до наукової культури, зокрема й за рахунок демонстрації вкрай негативного ставлення до порушення академічної доброчесності, демонструючи, що випадки списування та плагіату є неприпустимими. Адже лише набуття знань та освіти здатне позбавити від “ілюзії всезнання”, від сліпої довіри до текстів “Вікіпедії”. З випадками плагіату серед досвідчених науковців боротися більш складно: якщо вони вже вибудували ієрархію цінностей для власної діяльності, сподіватися на першість безкорисливого пошуку істини важко (можна лише очікувати, як казав Томас Кун, поступової заміни однієї парадигми іншою мірою природного відмирання прибічників першої).

До речі, слід ще зазначити, що згадана тенденція (або, можна навіть сказати, ідеологія) універсальної обчислювальності має певні негативні прояви і для професійної наукової спільноти, зокрема, в ідеї того, що можна вимірити як інтелект людини, так званий показник IQ (щодо якого цитований уже нами Дж. Вейценбаум зізнавався, що ця ідея заподіяла несказанної шкоди суспільству та освіті), так і результативність наукової діяльності. Останнє, як подекуди вважається, може бути точно підраховане шляхом обчислювання індексу цитування: звідси й відображена у вітчизняних законодавчих актах орієнтація на оприлюднення наукових результатів у академічних виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних. Ця ідея на відміну від “показника рівня інтелекту” дійсно має певну рацію та дає змогу почасти виокремити певні публікації за їх популярністю серед наукової спільноти сьогодення, проте, як і прагматичний показник ефективності загалом, таке виокремлення має сенс лише переважно для прикладних і природничих дисциплін. Фундаментальні, зокрема суспільні, гуманітарні науки, а тим більше філософські та культурологічні дисципліни, майже не піддаються такому

“врахуванню ефективності” шляхом обчислювання індексу цитування, особливо якщо такий обмежується лише кількома, найбільш комерціалізованими наукометричними базами. Сказане можна віднести й до “машинного” способу перевірки робіт на плагіат, а точніше — на ступінь оригінальності тексту: кожному науковцю відомо, що реально перевірити будь-яку публікацію на запозичення може лише людина, яка добре розуміється саме на цій тематиці, оскільки просте перефразування чи переклад слів здатний “обдурити” навіть найбільш інтелектуальні програми “Антиплагіату”, тоді як наявність у тексті цитат із покликаннями, що на перший погляд виглядають прямим запозиченням, ще не може свідчити про порушення академічної доброчесності (зову ж таки, особливо у гуманітарних і суспільних науках).

Справа ще й у тому, що ілюзія *mathesis universalis* виступає як ілюзія можливості стандартизувати наукову діяльність, хоча суворі та юридично однозначні формулювання, зокрема тієї самої академічної доброчесності, не можуть цілком відповідати науковій культурі як заснованій значною мірою на неявному, “особистісному” знанні, на трансляції неартикульованих навичок і світоглядних орієнтацій від учителя до учня в межах неформальних наукових шкіл і колективів. Окрім цього, згадані стандарти, як уже зазначалося, відображають переважно характерні риси природничого та прикладного наукового знання (до того ж, в англо-американській їх іпостасі), тоді як особливості підходів до розуміння конкретного знання, властивих національним традиціям або ж традицій, пов’язаних із іншими галузями науки, залишаються неврахованими (зазначимо, що це не є порушенням імперативу універсальності істини, оскільки мова йде не про єдину істину, а про різні методи її досягнення, про діалектичну “єдність у багатоманітності”).

Так, поняття плагіату виявляється вельми багатозначним у різних країнах світу: за виразом австралійської дослідниці академічної доброчесності Джуліанни Іст, західна наукова культура відрізняється “низькою контекстуальністю”, з наявністю потенційної постановки прямих цілей та завдань на початку роботи (як те, до речі, вимагається й від вітчизняних науковців), тоді як для східних культур є характерною “висока контекстуальність”, яка не уможливлює чіткого формулювання цілей. Цікаво, що до числа останніх дослідниць відноситься і австралійську академічну культуру, незважаючи на всю її англійськість, зокрема, пояснюючи саме високою контекстуальністю незрозумілість для студентів феномену плагіату [18, 21]. Не менш переконливою виглядає й точка зору китайських дослідників, які, зокрема, вказують на надзвичайно комплексний характер академічної культури, що містить у собі не лише етичні настанови, а й технології, світогляд, методологію та й просто невлітиму атмосферу того чи іншого вищого навчального закладу [24, 63–64].

Звичайно, що не є виключенням та повністю відповідною стандартам вестернізації й українська академічна культура. Наприклад, Б. Буяк, досліджуючи правові аспекти феномену академічної недоброчесності та аналізуючи формулювання, що містяться у законодавчих та нормативних актах України, виявляє низку парадоксальних розбіжностей, які провокують і навіть легітимують явища плагіату, у тому значенні, в якому їх сформульовано в Законі

України “Про освіту”. Зокрема, в останньому однозначно засуджується “самоплагіат”, тоді як “згідно “Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, з метою апробації докторського дисертаційного дослідження необхідно опублікувати щонайменше 20 наукових статей і монографію, які за своєю сутністю повинні відображати в цілому зміст дисертації. Зрозуміло, що наслідком виконання цих вимог будуть не епізодичні повтори окремих думок чи положень, а системне копіювання щонайменше половини (або більше) тексту дисертаційної роботи” [2, 139–140]. Додамо, що віднесення самоплагіату до переліку порушень академічної доброчесності хоча й відповідає “машинному” способу перевірки текстів на запозичення і англо-американським традиціям публікаційної діяльності, але не є характерним для традицій української науки. Вітчизняні вчені, особливо суспільствознавці та гуманітарії, часто змушені повторювати власні ідеї, оскільки це виступає чи не єдиним способом їх пропаганди та поширення, популяризації їх у науковій спільноті, тому пропозиція “наказувати” за таке повторення виглядає не зовсім виправданою. Не міститься самоплагіату і серед його різновидів, які виокремлює німецький дослідник К. Фаль [19, 8].

Звичайно, такого роду факти багато в чому відображають і банальну недосконалість юридичної бази забезпечення академічної доброчесності, вказуючи на необхідність подальшого доопрацювання законодавства, але, на наш погляд, ще більш переконливо він, разом із іншими протиріччями, розглянутих у цій статті, свідчить про те, що рішення проблеми плагіату та академічної недоброчесності при всьому прикладному її характері лежить, насамперед, на шляху розвитку загальної та наукової культури, формування якої і становить як завдання вищої освіти, так і фундамент для здійснення дослідницької діяльності та розвитку науки в Україні.

Таким чином, можна зробити деякі підсумки з проведеного дослідження. На сьогодні академічна доброчесність зустрічається з багатьма викликами, долати які неможливо без дослідження їх причин. Дві основні причини — це масовість і комерціалізація науки, що призводить до її кризи як соціального інституту, та становлення інформаційного суспільства. Внаслідок першого явища цінність та етосні нормативи наукової діяльності, центральне місце серед яких займає безкорисливість пошуку істини в якості якщо не єдиної, то найвищої мети та мотивації зайняття наукою, перетворюється на моральний припис, яким у реальному житті керуються лише одиниці. Шляхом розв’язання цього протиріччя може бути лише слідування певній ієрархії цінностей на чолі з тим незацікавленим пошуком універсальної істини, що цю ієрархію має вибудовувати собі кожний учений, відрізняючи служіння науки від постановки самої науки на службу зовсім іншим цілям.

На відміну від викликів академічної доброчесності, які мають місце серед наукової спільноти, поширення плагіату, списування та інших проявів недоброчесності у студентському середовищі є якісно відмінною проблемою, пов’язаною не лише з масовістю та комерціалізацією, а й з розвитком інформаційних технологій, що ведуть до “ілюзії всезнання” чи “вседоступно-

сті знання”. Студенти залишаються наодинці з великим масивом інформації, яку вони можуть сприймати як готове та доступне для запозичення знання, внаслідок чи то своєї несхильності до самостійної наукової діяльності, чи то за браком відповідного інструментарію, методології пошуку, відбору та обробки такої інформації. У даному випадку відповіддю на виклики академічній добросовісності може бути лише виховання у майбутніх фахівців не просто професійних компетенцій, але загальнолюдської компетентності, високої освіти та громадянської культури. Тому необхідно залучати студентів до культури наукової, яка тільки й може служити підґрунтям та передумовою академічної добросовісності. Серед практичних рекомендацій у цьому контексті та в якості подальших напрямів опрацювання окресленої теми можна вказати на необхідність розробки загальних методичних рекомендацій до здійснення самостійної роботи студентами всіх спеціальностей та за всіма галузями знань.

Джерела

1. *Бакіров В. С.* Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку: Результати всеукраїнського соціологічного дослідження. Х.: ХНУ, 2015. 22 с. [Електронний ресурс] // Сайт: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. URL: <http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2015-07-17/2015.pdf>
2. *Буяк Б.* Правові аспекти академічної чесності та боротьби із плагіатом // Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова (Міжнар. благод. фонд “Міжнар. фонд. дослідж. освіт. політики”). К.: Таксон, 2016. С. 133–150.
3. *Гилинский Я. И.* Тотальный плагиат как норма российской научной жизни // Глобализация, девиантность, социальный контроль. СПб.: ДЕАН, 2009. С. 141–145.
4. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіц. веб-портал. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print>
5. *Запесоцкий А. С.* Философия образования и проблемы современных реформ // Вопр. философии. 2013. № 1. С. 24–35.
6. *Кислова О. Н., Кузина И. И.* Академическая порядочность современных украинских студентов в контексте становления академической культуры // Науч. результат. Социология и управление. 2016. Т. 2, № 4. С. 8–20.
7. *Мелков Ю. А.* Противоречие морали и этоса в контексте развития общественной морали // Соціальна етика: теоретичні та прикладні проблеми: зб. ст. К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2010. С. 77–87.
8. *Мелков Ю. А.* Человекомерность постнеклассической науки. К.: ПАРАПАН, 2014. 254 с.
9. *Ортега-и-Гассет Х.* Миссия университета [пер. с исп.]. Мн.: БГУ, 2005. 104 с.
10. *Петров М. К.* История европейской культурной традиции и ее проблемы. М.: РОССПЭН, 2004. 776 с.
11. *Равен Дж.* Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация [пер. с англ.]. М.: Когито-Центр, 2002. 400 с.
12. *Радугев В.* Об академической этике и борцах с “Антиплагиатом” // Отечественные записки. 2013. № 44 (55) [Електронний ресурс] // Сайт: Отечественные записки. Журнал литературный, политический и ученый. URL: <http://www.strana-oz.ru/2013/4/ob-akademicheskoy-etike-i-borcah-s-antiplagiatom>

13. *Ромакін В. В.* Мотивації, переконання та поведінка українських і американських студентів бакалаврату щодо норм академічної культури // *Наук. пр. Чорноморсько-го держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*. 2010. Т. 136. Вип. 123. С. 34–41.
14. *Сноу Ч. П.* Две культуры [пер. с англ.]. М.: Прогресс, 1973. 144 с.
15. *Сурмин Ю. П., Бідзюра І. П.* Учебник для ученого. Методология и логика научного исследования. К.: ДП "Принт Сервис", 2014. 848 с.
16. *Фініков Т. В.* Академічна доброчесність: глобальний контекст та національна потреба // *Академічна чесність як основа сталого розвитку ун-ту / за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова (Міжнар. благод. фонд "Міжнар. фонд. дослідж. освіт. політики")*. К.: Таксон, 2016. С. 9–36.
17. *Шумахер Э. Ф.* Малое прекрасно: экономика для человека [пер. с англ.] / Э. Ф. Шумахер. М.: РСПИ, 2007. 490 с.
18. *East J.* The Problem of Plagiarism in Academic Culture // *International Journal for Educational Integrity*. 2006. Vol. 2, Iss. 2. P. 16–28.
19. *Fahl Ch.* Eidesstattliche Versicherung des Promovenden zur Bekämpfung des Plagiats-unwesens? // *Zeitschrift für Rechtspolitik*. 45. Jahrg. H. 1 (19. Januar 2012). P. 7–10.
20. *Merton R.* The Normative Structure of Science / Robert K. Merton // *Merton R. The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago; L.: The University of Chicago Press, 1973. P. 267–278.
21. *Nasar S., Gruber D.* Manifold Destiny: A Legendary Problem and The Battle over Who Solved It / Sylvia Nasar, David Gruber // *The New Yorker*. 2006. August 28th. P. 44–57.
22. *Rescher N.* Value Matters: Studies in Axiology / Nicholas Rescher. Heusenstamm: Ontos Verlag, 2004. 140 p.
23. *Riley G.* Partisanship and Objectivity in the Social Sciences / Gresham Riley // *Values, Objectivity, and the Social Sciences / Gresham Riley (ed.)*. Reading, Mass., etc. Addison-Wesley Publishing Company, 1974. P. 122–140.
24. *Shen X.* Academic Culture and Campus Culture of Universities // *Higher Education Studies: Canadian Center of Science and Education*. 2012. Vol 2. # 2. P. 61–65.
25. *The Fundamental Values of Academic Integrity [The Second Edition] / T. Fishman (ed.)*. Clemson University, [2014]. 36 p. [Електронний ресурс] // Site: International Center for Academic Integrity. URL: http://www.academicintegrity.org/icaai/assets/Revised_FV_2014.pdf.
26. *Weizenbaum J.* Computer Power and Human Reason: From Judgment to Calculation. N.Y.; San Francisco: W. H. Freeman & Co, 1976. 300 p.

Мелков Ю. А., Бідзюра І. П. Наукова культура і виклики академічної доброчесності. У контексті філософського розгляду такого феномену, як академічна порядність, спираючись на класичні уявлення про цінності й імперативи наукової діяльності та про місію університету, вказано на причини такого явища, як академічна непорядність загалом і плагіат зокрема. Академічна доброчесність зустрічається з багатьма викликами, долати які неможливо без дослідження їх причин. Двома основними причинами є масовість і комерціалізація науки, яка призводить до її кризи як соціального інституту в умовах становлення інформаційного суспільства. Внаслідок першого явища цінність та етосні нормативи наукової діяльності, центральне місце серед яких займає без-

корисливість пошуку істини в якості якщо не єдиної, то найвищої мети та мотивації зайняття наукою, перетворюється на моральний припис, яким у реальному житті керуються лише одиниці. Шляхом розв'язання цього протиріччя може бути лише слідування певній ієрархії цінностей на чолі з тим незацікавленим пошуком універсальної істини, що цю ієрархію має вибудовувати собі кожний учений, відрізняючи тим саме служіння науки від постановки самої науки на службу зовсім іншим цілям. Проте поширення плагіату, інших проявів академічної недоброчесності у студентському середовищі є якісно відмінною проблемою, пов'язаною не лише з масовістю та комерціалізацією, а й з розвитком інформаційних технологій, що ведуть до "ілюзії всезнання" чи "вседоступності знання". Тут відповіддю на виклики академічній доброчесності має бути виховання у майбутніх фахівців не лише професійних компетенцій, але загальнонародської компетентності, високої освіти та громадянської культури. Тому необхідно залучати студентів до культури наукової, яка тільки й може служити підґрунтям та передумовою академічної доброчесності.

Mielkov Y., Bidzhiura I. Academic Culture and Challenges to Academic Integrity. *In the context of the philosophical consideration of such a phenomenon as academic decency, based on classical ideas about the values and imperatives of scientific activity and on the mission of the university, there is indicated by the causes of such a phenomenon as academic dishonesty in general and plagiarism in particular. Academic integrity meets many challenges, which can not be overcome without exploring their causes. Two of the main reasons for this are the mass and commercialization of science, which leads to its crisis as a social institution, under formation of an information society. As a result of the first phenomenon the value and ethical standards of scientific activity, the central place among which is the selflessness of finding the truth, as if not the only one, then the ultimate goal and the motivation of doing science, turns into a moral order, for which only a few are guided in real life. As a way to break this contradiction can only be the pursuit of a certain hierarchy of values with the unbiased search for universal truth at the head that this hierarchy should be built up by each individual scientist, distinguishing the very same service of science from the statement of the science itself to service for completely different purposes. However, the spread of plagiarism and other manifestations of academic integrity in the student environment is a qualitatively different problem not only with mass and commercialization, but also with the development of information technology leading to the "illusion of omniscience" or "all-available knowledge". Here, the answer to the challenges of academic integrity should be to educate future professionals not only in professional competencies, but in general competencies, high education and civic culture. That is why engaging students in a scientific culture that can serve as a ground for academic integrity.*

Мелков Ю. А., Бидзюра И. П. Научная культура и вызовы академической порядочности. В контексте философского рассмотрения такого феномена, как академическая добропорядочность осуществляется попытка раскрыть причины академической непорядочности в целом и плагиата в частности, опираясь на классические представления о ценностях и императивах научной деятельности и о миссии университета. Академическая добродетель встречается со многими вызовами, преодолеть которые невозможно без исследования их причин. Двумя основными причинами являются массовость и коммерциализация науки, что приводит к ее кризису как социального института, в условиях становления информационного общества. В результате первого явления ценностные и этические нормативы научной деятельности, центральное место среди которых занимает бескорыстное поиска истины в качестве если не единственной, то высшей цели и мотивации занятия наукой, превращается в моральные предписания, которым в реальной жизни руководствуются лишь единицы. Путем решения этого противоречия может быть только следование определенной иерархии ценностей во главе с тем именно незаинтересованным поиском универсальной истины, с которым эту иерархию должен выстраивать себе каждый отдельный ученый, отличая тем самым служение науки от постановки самой науки на службу совсем другим целям. Однако распространение плагиата, других проявлений академической непорядочности в студенческой среде является качественно отличной проблемой, связанной не только с массовостью и коммерциализацией, но и с развитием информационных технологий, ведущих к “иллюзии всезнания” или “вседоступности знания”. Здесь ответом на вызовы академической добродетели должно быть воспитание у будущих специалистов не только профессиональных компетенций, но общечеловеческой компетентности, высокой образованности и культуры. Потому необходимо привлекать студентов к культуре научной, которая только и может служить почвой и предпосылкой академической добропорядочности.

Надійшла 4 квітня 2018 р.